

Ενότητα 6^η: Οι αντιπαραθέσεις του σοσιαλδημοκρατικού κινήματος

Σπύρος Μαρκέτος, Επίκουρος Καθηγητής
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Περιεχόμενα ενότητας

1. Το ζήτημα του κράτους
2. Το ζήτημα της χώρας-αφετηρίας της επανάστασης
3. Το ζήτημα της σοσιαλιστικής οργάνωσης
4. Το ζήτημα του πολέμου

Σκοποί ενότητας

- Η κατανόηση των διαφωνιών στο εσωτερικό του σοσιαλδημοκρατικού κινήματος, που οδήγησαν και στη διάσπασή του στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.
- Η κατανόηση βασικών εννοιών όπως η «δικτατορία του προλεταριάτου», η «θεωρία των σταδίων», και το «απ' έξω» του Λένιν.
- Η παρουσίαση των βασικών οργανωτικών μοντέλων των σοσιαλιστικών κομμάτων.

Ο ρόλος του κράτους

- Οι σοσιαλιστές των αρχών του 20ού αιώνα τονίζουν ιδιαίτερα το ζήτημα των πολιτικών δικαιωμάτων (κυρίως το δικαίωμα ψήφου) και ελευθεριών.
- Το κράτος προσπαθεί να καταστείλει τη δράση τους με αντισοσιαλιστικούς νόμους, αντισυνδικαλιστική νομοθεσία κλπ.
- Ο Βίσμαρκ στη Γερμανία συμπληρώνει το «μαστίγιο» των αντισοσιαλιστικών διώξεων με το «καρότο» του πρώτου κοινωνικού κράτους στην Ευρώπη (συντάξεις, ασφάλιση κοκ).

Ο ρόλος του κράτους (2)

- Ο εκδημοκρατισμός του κράτους γίνεται κεντρικό αίτημα των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων, με αποτέλεσμα να συγκεντρώνουν γύρω τους ανθρώπους όλων των τάξεων.
- Ο Arno Mayer, στο βιβλίο του *The Persistence of the Old Regime: Europe to the Great War* περιγράφει πως τα στρώματα που κυριαρχούσαν πριν από τη Γαλλική Επανάσταση παραμένουν κυρίαρχα μέχρι και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η δικτατορία του προλεταριάτου

- Η «δικτατορία του προλεταριάτου» του Μαρξ ταυτιζόταν με το όραμα μιας αταξικής κοινωνίας, που δεν διέφερε πολύ από την αναρχική ουτοπία.
- Αποτελούσε πρακτική πρόταση αντιπαράθεσης με το καπιταλιστικό κράτος (ως παράδειγμα δικτατορίας του προλεταριάτου ο Μαρξ επικαλούνταν την Παρισινή Κομμούνα).

Ο ρόλος του κράτους (3)

- Το σύγχρονο κράτος, παράλληλα με τις βασικές του λειτουργίες υπέρ της άρχουσας τάξης (κατασταλτικοί μηχανισμοί και σώματα ασφαλείας, καπιταλιστική δικαιοσύνη κλπ) έχει μια σειρά λειτουργιών κοινωνικού χαρακτήρα (δημόσια εκπαίδευση, υγεία, δημόσια έργα κα).
- Ως το 1900 όμως οι λειτουργίες αυτές απουσίαζαν: ο βασικός τρόπος επαφής των πολιτών με το κράτος ήταν μέσω του φοροεισπρακτικού μηχανισμού και της στρατολογίας. Αποτέλεσμα ήταν το κράτος του 19ου αιώνα να έχει ελάχιστη λαϊκή νομιμοποίηση.

Μεταρρύθμιση ή Επανάσταση

- Οι σοσιαλιστές ωστόσο διαφωνούσαν στο ζήτημα του πώς θα μετασχηματιστεί το κράτος:
 - Οι μεταρρυθμιστές υποστήριζαν πως η κατάληψη του κράτους και ο μετασχηματισμός του θα γίνονταν σταδιακά και ομαλά.
 - Οι επαναστάτες, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη Ρόζα Λούξεμπουργκ στο έργο της «Μεταρρύθμιση ή Επανάσταση», υποστήριζαν τη βίαιη κατάληψη του κράτους, τη διάλυσή του και την οικοδόμηση ενός νέου.

Ρόζα Λούξεμπουργκ (1871-1919)

- Γεννήθηκε στις 5 Μαΐου 1871 στο Σαμόστ της Ρωσικής Πολωνίας, από φτωχή οικογένεια εβραίου εμπόρου. Παρακολούθησε στο Πανεπιστήμιο μαθηματικά και φυσικές επιστήμες.
- Από το 1889 έως το 1892 μελετά τις πηγές του Μαρξισμού και στρατεύεται στο σοσιαλιστικό κίνημα. Το 1897 ανακηρύσσεται διδάκτωρ του δικαίου. Το 1898 με το άρθρο της «Κοινωνική μεταρρύθμιση ή Επανάσταση;» αναγνωρίζεται ως η επικεφαλής της νέας επαναστατικής τάσης στη γερμανική σοσιαλδημοκρατία. Το 1905 πηγαίνει στη Βαρσοβία και παίρνει ενεργό μέρος στη Ρωσική Επανάσταση.
- Το 1919 συνεργάζεται με τον Κ. Λίμπκνεχτ στην αριστερή κίνηση Σπάρτακος. Παίρνει ενεργό μέρος στην Επανάσταση του Γενάρη και δολοφονείται μαζί με τον Λίμπκνεχτ από όργανα των συντηρητικών σοσιαλδημοκρατών.

Το ΣΔΚΡ - μπολσεβίκοι

- Μπολσεβίκοι: οργανωμένη τάση του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Ρωσίας.
- Το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Ρωσίας είναι πολύ μαζικό και δρα σε εξαιρετικά εχθρικές συνθήκες (οι τσαρικές αρχές το είχαν κηρύξει εκτός νόμου).

Η Ρωσία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα

- Η Ρωσία του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ου έχει τεράστιο αγροτικό πληθυσμό (90%), στον οποίο έχουν διατηρηθεί στοιχεία «πρωτόγονου κομμουνισμού» (οργάνωση σε κοινότητες με έντονα αντιεξουσιαστικά στοιχεία αυτοοργάνωσης).
- Η οικονομική καθυστέρηση της Ρωσίας σε σχέση με τη δυτική Ευρώπη (μικρή βιομηχανική ανάπτυξη, αγροτική κατά βάση παραγωγή) δυσχεραίνει το έργο των σοσιαλιστών. Η μαρξιστική πεποίθηση που επικρατεί την περίοδο αυτή είναι ότι η επανάσταση θα ξεκινήσει από τη βιομηχανικά ανεπτυγμένη Δύση (Γαλλία, Γερμανία Αγγλία, ΗΠΑ), με πρωτοπόρα τα εργατικά στρώματα.

Πόλη και ύπαιθρος στη Ρωσία

- Στη Ρωσία εκτός από τους σοσιαλδημοκράτες υπάρχει επίσης το κίνημα των σοσιαλεπαναστατών, πρόπλασμα των αγροτικών κινημάτων. Είναι αγροτιστές σοσιαλιστές, που κηρύσσουν ότι στη σοσιαλιστική επανάσταση θα πρωτοστατήσουν οι αγρότες.
- Οι σοσιαλδημοκράτες συγκεντρώνονται στις ρωσικές πόλεις, που γνωρίζουν στα τέλη του 19ου αιώνα ταχύτατη βιομηχανική ανάπτυξη (φτιάχνονται εργοστάσια με χιλιάδες εργαζόμενους).
- Η ραγδαία εκβιομηχάνιση της Ρωσίας συνέβαλλε και στην όξυνση του ανταγωνισμού μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης, που οδήγησε στον Ά Παγκόσμιο Πόλεμο.
- Στα τέλη του 19ου – αρχές 20ου έχουμε στη Ρωσία πολύ προηγμένες πόλεις, με ανερχόμενα εργατικά στρώματα, αλλά και τεράστιες μάζες οπισθοδρομικών αγροτικών πληθυσμών στην ύπαιθρο.

Στάδια και άλματα

- Η αντιφατική σύνθεση της ρωσικής κοινωνίας εύλογα γεννά διαμάχες στο εσωτερικό του ΣΔΚΡ:
 - Από τη μία πλευρά οι πιο συντηρητικοί σοσιαλδημοκράτες (με κύριους αντιπροσώπους τους Κάουτσκι και Πλεχάνωφ) υποστηρίζουν πως η Ρωσία πρέπει να εξελιχθεί γραμμικά, ακολουθώντας το μοντέλο των προηγμένων οικονομικά και κοινωνικά χωρών. Επέμεναν πως η επανάσταση θα ξεκινήσει από τις προηγμένες χώρες.
 - Από την άλλη πλευρά, μερίδα των σοσιαλδημοκρατών (με κύριο εκπρόσωπο τον Λένιν) υποστηρίζουν πως η Ρωσία δεν πρέπει να γίνει πρώτα καπιταλιστική και έπειτα σοσιαλιστική, αλλά πως η επανάσταση μπορεί να προσπεράσει το καπιταλιστικό στάδιο. Υποστηρίζουν δηλαδή πως οι κοινωνίες μπορούν να κάνουν άλματα.

Καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής

- Καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής: η παραγωγή οργανώνεται με γνώμονα το κέρδος και κάθε επιχείρηση, στη διάρκεια ενός παραγωγικού κύκλου, πρέπει να έχει έσοδα μεγαλύτερα από τα έξοδά της (να βγάζει κέρδος).
- Το καπιταλιστικό σύστημα έχει ως κυρίαρχο τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, αλλά ενσωματώνει ταυτόχρονα και άλλους τρόπους παραγωγής (πχ η δουλεία των μαύρων στις ΗΠΑ).
- Στην Ελλάδα η οικονομία εκχρηματίζεται νωρίς κι εντάσσεται απόλυτα στο διεθνές καπιταλιστικό σύστημα. Είναι χώρα εξαρχής καπιταλιστική, αλλά η παραγωγή της είναι σε μεγάλο βαθμό αγροτική και κτηνοτροφική με έντονα προκαπιταλιστικά στοιχεία.

Η χώρα -αφετηρία της επανάστασης

- Οι σοσιαλιστές της εποχής σκέφτονταν με όρους διεθνιστικούς και παγκόσμιους, και θεωρούσαν πως η επανάσταση δε θα περιοριζόταν σε μία μόνο χώρα. Η χώρα αφετηρία της επανάστασης ήταν συνεπώς ζήτημα ισχυρής θεωρητικής διαπάλης. Θεωρούσαν πως μια σοσιαλιστική χώρα θα γινόταν παράδειγμα που γρήγορα θα συμπαρέσυρε τις άλλες καπιταλιστικές στο να την ακολουθήσουν.

Μεταρρύθμιση ή Επανάσταση (2)

- Στη διαφωνία αυτή, ο Λένιν και αυτοί που συμφωνούσαν με τις απόψεις του ήταν αρχικά περιθωριοποιημένοι. Αρχές του 20ού αιώνα, στο ευρωπαϊκό σοσιαλδημοκρατικό κίνημα κυριαρχούσαν συντηρητικοί όπως ο Αύγουστος Μπέμπελ, ο Καρλ Κάουτσκι και ο Έντουαρντ Μπερνστάιν.
- Η ΄Β Διεθνής ηγεμονεύεται από τους μεταρρυθμιστές.

Το ζήτημα της οργάνωσης

- Διαφωνία υπήρχε και στο ζήτημα του τρόπου οργάνωσης. Μεταξύ των σοσιαλδημοκρατών υπήρξαν σ' αυτό το ζήτημα μεγάλες διαφορές στις αντιλήψεις, που σχετίζονταν με τις συνθήκες που επικρατούσαν σε κάθε χώρα. Ολοφάνερα, αλλιώς θα οργανώνονταν σε ένα σχετικά φιλελεύθερο κράτος (πχ Βρετανία) και σε ένα απροκάλυπτα αστυνομικό κράτος (πχ τσαρική Ρωσία).

α) Το μαζικό κόμμα

- Οι σοσιαλιστές είναι οι πρώτοι που επιδιώκουν και πετυχαίνουν να οργανώσουν τους απλούς ανθρώπους σε πολιτικό κόμμα.
- Τα έσοδα του κόμματος προέρχονται από τις συνδρομές των μελών, χαμηλές ώστε να μπορούν όλοι να συμμετέχουν.
- Έχει γραφειοκρατικά ρυθμισμένες διαδικασίες λειτουργίας (τακτικές συνελεύσεις, ορισμό θεματολογίας στις συζητήσεις, προεδρείο κλπ).
- Έχει διάφανη δράση και πλαισιώνεται με πολύμορφες δραστηριότητες (συνεταιρισμούς, θεατρικές και αθλητικές ομάδες, ομάδες νεολαίας, γυναικών, βιβλιοθήκες, ταμεία αλληλεγγύης κλπ).
- Η δράση των μαζικών κομμάτων γίνεται με επιτυχία κυρίως στις χώρες όπου αυτά είχαν κατακτήσει νόμιμο δικαίωμα ύπαρξης και λειτουργίας.

β) Το κόμμα στελεχών

- Σε χώρες όπως η Ρωσία, η ανάπτυξη του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος δεν μπορούσε να προχωρήσει αποτελεσματικά λόγω της αμείλικτης κρατικής καταστολής.
- Κόμμα στρατευμένων επαναστατών: μικρή οργάνωση (όχι μαζικό κόμμα) επαγγελματιών επαναστατών.
 - βασικός του στόχος η κατάληψη της κρατικής εξουσίας.
 - επαγγελματίες επαναστάτες: λίγοι αλλά αποφασισμένοι, με αποκλειστική τους ασχολία τον αγώνα για την ανατροπή του καθεστώτος.
 - το μικρό αυτό σχήμα επιλέχθηκε κυρίως για να προφυλάξει τα μέλη του από τη κρατική καταστολή και τις διώξεις.

Μπολσεβίκοι και Μενσεβίκοι

- «Κόμμα στελεχών» ήταν το κόμμα των μπολσεβίκων, που διασπάστηκε από το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Ρωσίας στο Δεύτερο Συνέδριό του. Υπέρ του «κόμματος επαγγελματιών» τάχθηκε η πλειοψηφία των μελών του συνεδρίου (μπολσεβίκοι) υπό τη καθοδήγηση του Λένιν, ενώ η μειοψηφία (μενσεβίκοι) ήταν υπέρ του «κόμματος μαζών» στα δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα.

Η παρακαταθήκη του 1905

- Υπέρ του μπολσεβίκικου μοντέλου συνηγορούσαν όμως και τα γεγονότα της Ρωσικής Επανάστασης του 1905, που καταστάλθηκε με εξαιρετική αγριότητα από την τσαρική κυβέρνηση.
- Στην επανάσταση του 1905 εμφανίζεται και μια νέα μορφή εργατικής οργάνωσης: τα σοβιέτ (εργατικά συμβούλια). Τη μορφή αυτή υιοθετούν και προωθούν στη συνέχεια οι μπολσεβίκοι.

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

- Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος οξύνει τη σύγκρουση στο εσωτερικό της Β΄ Διεθνούς. Όπως και οι σημερινοί μεταρρυθμιστές, και οι τότε δεν είχαν καθόλου προβλέψει την αγριότητα και την έκταση του πολέμου – πίστευαν στη σταδιακή, σταθερή κοινωνική πρόοδο και εκδημοκρατισμό, που θα οδηγούσε γραμμικά στο πέρασμα από τον καπιταλισμό στον σοσιαλισμό.

Το ζήτημα της επαναστατικής συνείδησης

- Διαφωνία μέσα στις τάξεις των σοσιαλιστών υπήρχε και πάνω στο ζήτημα της διαμόρφωσης ταξικής συνείδησης. Η Ρόζα Λούξεμπουργκ πίστευε πως η εργατική τάξη αποκτά συνείδηση του επαναστατικού της ρόλου αυθόρμητα, μέσω της ταξικής πάλης. Ο Λένιν υποστήριζε πως η επαναστατική συνείδηση έρχεται «απ' έξω», με τη βοήθεια του επαναστατικού κόμματος που συμπεριλαμβάνει και διανοούμενους και καθοδηγεί την εργατική τάξη.

Το τέλος της Β΄ Διεθνούς

- Όταν ξεσπάει ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, οι ηγεσίες των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων τάσσονται υπέρ του πολέμου, στο πλευρό της κυβερνήσεων των χωρών τους, και στα κοινοβούλια ψηφίζουν υπέρ των πολεμικών πιστώσεων. Η Β΄ Διεθνής διαλύεται.
- Όπως γνωρίζουμε σήμερα με βάση την ιστορική έρευνα, τα αίτια του πολέμου ήταν ιμπεριαλιστικά: πόλεμος όλων των καπιταλιστικών κρατών εναντίον όλων, για την απόκτηση όσο το δυνατόν μεγαλύτερων σφαιρών επιρροής.
- Την πορεία προς τον πόλεμο μαρτυρούν και μια σειρά διεθνών πολιτικών κρίσεων μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, που μέχρι το 1914 λύνονταν όμως με διπλωματικά μέσα.

Τα ΣΔΚ στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

- Οι σοσιαλδημοκράτες είχαν ταχθεί αρχικά ανοιχτά κατά του πολέμου αλλά έπειτα μετατοπίστηκαν. Υπήρξαν εξαιρέσεις, όπως ο Μπερνστάιν, που συνέχισαν να εναντιώνονται στο πόλεμο – κυρίως όμως η αντιπολίτευση ενάντια στο πόλεμο έγινε από αριστερούς επαναστάτες σοσιαλιστές (όπως ο Καρλ Λίμπκνεχτ και η Ρόζα Λούξεμπουργκ).
- Στη Γερμανία η διαφωνία έφερε διάσπαση του ΣΔΚ και τη δημιουργία του USPD (Ανεξάρτητο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Γερμανίας), το οποίο έπειτα συνεργάστηκε με τους Σπαρτακιστές.
- Μερικά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα κράτησαν ουδέτερη στάση απέναντι στον πόλεμο. Αυτά συγκρότησαν την 2½ Διεθνή, που οργάνωνε συνέδρια στην ουδέτερη Ελβετία.

Τα ΣΔΚ στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (2)

- Η βασική τάση εναντίον του πολέμου στο εσωτερικό του σοσιαλιστικού κινήματος ήταν τελικά εκείνη του Λένιν και των μπολσεβίκων. Ο Λένιν τάχθηκε υπέρ της ήττας της Ρωσίας στον πόλεμο, ώστε να ξεκινήσει έπειτα μια κοινωνική επανάσταση. Η θέση αυτή δικαιώθηκε με τη νίκη της Οκτωβριανής Επανάστασης το 1917.

Οι Έλληνες σοσιαλιστές στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

- Στην Ελλάδα αντίστοιχη συζήτηση για τη στάση απέναντι στον πόλεμο ξεκινά με αφορμή τους Βαλκανικούς Πολέμους, που επίσης διχάζουν τους Έλληνες σοσιαλιστές για το αν θα πρέπει να πολεμήσουν ή όχι. Στη Βουλγαρία οι σοσιαλιστές χωρίζονται σε «στενούς» και σε «φαρδιούς», με τους στενούς να είναι υπέρ της ήττας της Βουλγαρίας στον πόλεμο.

Οι Έλληνες σοσιαλιστές στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (2)

- Η Φεντερασιόν τάχθηκε κατά του πολέμου. Από τους υπόλοιπους σοσιαλιστές όμως αρκετοί, όπως ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, ο Νικόλας Γιαννιός, ο Πλάτων Δρακούλης, ο Κωστής Χατζόπουλος και ο Γιώργος Σκληρός στήριξαν την κυβέρνηση Βενιζέλου και τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο.
- Ο Κωνσταντίνος Ζάχος, σοσιαλιστής από το Βόλο, αρνήθηκε να καταταγεί. Η κυβέρνηση τον συνέλαβε και απείλησε να τον εκτελέσει – γλίτωσε μόνο χάρη σε διεθνή καμπάνια για την απελευθέρωσή του.

Μπολσεβίκοι και αποικιοκρατία

- Οι μπολσεβίκοι ήταν και οι μόνοι που πήραν ξεκάθαρη θέση εναντίον της ύπαρξης αποικιών. Μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση θέτουν ανοιχτά το ερώτημα στις ανατολικές αποικίες της πρώην τσαρικής αυτοκρατορίας, αν επιθυμούν να μείνουν στην ΕΣΣΔ ή να αποχωρήσουν. Όλες οι χώρες, με εξαίρεση τη Μογγολία που αποχώρησε, απάντησαν θετικά και έτσι έγιναν έπειτα σοβιετικές δημοκρατίες.

Βιβλιογραφία

1. Geoff Eley, *Σφυρηλατώντας τη δημοκρατία: Ιστορία της Ευρωπαϊκής Αριστεράς 1923 - 2000*, μετάφραση Θανάσης Κατσικερός, εισαγωγή-επιμέλεια Σπύρος Μαρκέτος, Σαββάλας, Αθήνα 2010.
2. Γεώργιος Β. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*, Εξάντας 1978.
3. Αντώνης Λιάκος, *Η Σοσιαλιστική Εργατική Ομοσπονδία Θεσσαλονίκης (Φεντερασιόν) και η Σοσιαλιστική Νεολαία. Τα καταστατικά τους*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής
4. Αντώνης Λιάκος, *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάπτυξη των κοινωνικών θεσμών*. Αθήνα: Ιδρυμα Ερευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος 1993.

Βιβλιογραφία (2)

5. Αντώνης Λιάκος, *«Οι δυνατότητες πρόσληψης του μαρξισμού στην Ελλάδα το 19ο αιώνα»*, στο Γιώργος Β. Δερτιλής, Κώστας Κωστής (επιμ.), *Θέματα νεοελληνικής ιστορίας (18ος-20ός αιώνας)*, Σάκκουλας, Αθήνα, Κομοτηνή 1991.
6. Σπύρος Μαρκέτος, *«Η ελληνική αριστερά»*, στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα: Ο Μεσοπόλεμος 1922-1940*, τ. Β2, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003
7. Σεραφείμ Μάξιμος, *Κοινοβούλιο ή δικτατορία; Θεσσαλονίκη: Μ. Τριανταφύλλου και Σια 1930.*
8. Αβραάμ Μπεναρόγια. *Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου. Αθήνα: Κομμούνα 3 1986*

Βιβλιογραφία (3)

9. Παναγιώτης Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα*. Αθήνα: Γνώση.
10. Αλέξανδρος Παπαναστασίου, *Μελέτες, Λόγοι, Αρθρα*, πρόλογος Κωνσταντίνος Τριανταφυλλόπουλος, επιμέλεια Ξενοφών Λευκοπαρίδης, τ. Α'-Β'. Αθήνα: ΜΙΑΤΕ 3 1988.
11. Παντελής Πουλιόπουλος, *Κείμενα*. Αθήνα: Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη 1979.
12. Παντελής Πουλιόπουλος, *Πόλεμος κατά του πολέμου*, Διεθνής Βιβλιοθήκη 1976.
13. Δημήτριος Πουρνάρας, *Ιστορία του αγροτικού μας κινήματος*, Αθήνα 1931.

Βιβλιογραφία (4)

14. Ρένα Σταυρίδου-Πατρικίου, *Ο Γ. Σκληρός στην Αίγυπτο. Σοσιαλισμός, δημοτικισμός και μεταρρύθμιση*. Αθήνα: Θεμέλιο 1988.
15. Σπάρτακος. *Αριστερή αντιπολίτευση του ΚΚΕ. Κείμενα 1928*. Αθήνα: Ουτοπία, χ.χ. [1982].
16. Σπάρτακος. *Κείμενα 1930-1932*, Αθήνα: Ουτοπία 1986.
17. Δημήτρης Α. Στρατής, *40 χρόνων αγώνες των ελλήνων σιδηροδρομικών. 1905-1945*. Αθήνα 1959.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Μαρκέτος Σπύρος, «Ο σοσιαλισμός στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα. Οι αντιπαραθέσεις του σοσιαλδημοκρατικού κινήματος». Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2014.

Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:

http://opencourses.auth.gr/eclass_courses.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Παρόμοια Διανομή [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

Τέλος Ενότητας

Επεξεργασία: Γιώργος Μαριάς
Θεσσαλονίκη, Εαρινό Εξάμηνο 2014

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

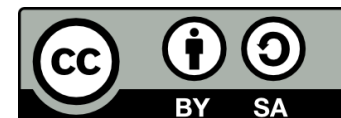

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

**ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

Σημειώματα

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

